

H.F. Hartogh Heys van Zouteveen en A.M. Tromp van Holst

Twee invloedrijke inwoners
van Amersfoort

4

Eind negentiende eeuw was de spraakmakende Amersfoortse Monumentenzorg niet enkel en alleen op de monumentale bebouwing gericht. De Amersfoortse tuinarchitect H.F. Hartogh Heys van Zouteveen en zijn oom A.M. Tromp van Holst voeren één van de eerste Nederlandse tuinrestauraties uit waarbij een opmerkelijke zeventiende-eeuwse tuin werd gerestaureerd.

Tuinarchitect Hendrik François Hartogh Heys van Zouteveen (1870-1943) pleitte dat het 'vóór alles noodig is [een] degelijke studie onder deskundige leiding [te maken], om voor het ontwerpen van plannen van tuintjes de noodige vaardigheid te verkrijgen,... dan heb ik mijn doel bereikt'.¹ Als lector aan de Landbouwhogeschool van Wageningen was hij 35 jaar (1900-1935) verantwoordelijk voor de opzet en ontwikkeling van het tuinarchitectuuronderwijs. In deze periode heeft hij voor zover bekend 22 publicaties uitgebracht. Daarnaast was hij als secretaris betrokken bij de oprichting van de Vereniging van Nederlandsche Tuinkunstenaars (1922), later genaamd de Bond van Nederlandse Tuinarchitecten (BNT).

De basis van zijn loopbaan is gelegd in Amersfoort, waar hij het ontwerp van de Algemene Begraafplaats aan de Soesterweg (1896), een restauratieplan voor landgoed Dool-om-Bergh (1896) en het eerste (niet uitgevoerde) ontwerp voor het villapark Bergkwartier (1898) maakte. Daarnaast heeft Hendrik nog enkele andere werken in Amersfoort uitgevoerd. Een opvallend onderdeel in deze opdrachten is de directe en

indirecte betrokkenheid van zijn oom August Marie Tromp van Holst (1854-1920). August was een man 'die zooveel deed voor land- en tuinbouw en voor den bloei van der gemeente Amersfoort'.² Zijn positie en betekenis voor Amersfoort is uitgebreid beschreven.³ Als financieel onafhankelijk man beklede August verscheidene bestuursfuncties die zijn maatschappelijke positie in de beperkte kring van Amersfoortse notabelen bevestigden. Zijn dadendrang kwam tot uiting in diverse activiteiten op sociaal – en cultureel vlak waarbij zijn bezigheden zich uitstrekten van grondaankopen tot stadsverbetering en monumentenbehoud. Hij initieerde zelfs de verbetering van scholing en leefomstandigheden van de Amersfoortse burgers en een verdere professionalisering van de land- en tuinbouw. Beide heren hebben eind negentiende eeuw een aanzienlijke rol gespeeld in de ontwikkeling en het aanzien van Amersfoort. De invloed van August op zijn neef Hendrik is hierin niet eerder belicht.

¹ H.F. Hartogh Heys van Zouteveen, *Tuinaanleg: het een en ander over den aanleg van kleine tuintjes*, Wageningen 1911, p. 1, 39-41.

Ondanks Hendriks indrukwekkende hoeveelheid publicaties en zijn niet aflatende inzet voor de professionalisering en positie van de tuinarchitectuur, is deze grondlegger van het Nederlandse tuinarchitectonische onderwijs nog niet uitvoerig belicht. Enkel een oudere publicatie geeft een beknopt beeld van zijn werkzaamheden voor de stad Amersfoort.⁴ Daarnaast was er een bescheiden beschrijving over hem opgenomen in de *Amersfoort Pocket 2* (2010).⁵ De laatste jaren verschijnen er meer publicaties over aanzienlijke tuinarchitecten, stedenbouwkundigen of architecten met een indrukwekkend oeuvre.⁶ Het ontbreken van een overkoepelende studie naar de rol en betekenis van Hendrik voor de tuinarchitectuur was aanleiding voor een diepgaande studie naar hem.⁷ Dit artikel is de eerste publicatie van dit onderzoek en zal de sociale achtergrond van Hendrik en de verwevenheid van de families Tromp van Holst (hierna aangeduid als TvH) en Hartogh Heys van Zouteveen (hierna aangeduid als HHvZ) toelichten. De Amersfoortse periode wordt inzichtelijk gemaakt met slechts een beperkt aantal projecten waarin de samenwerking tussen August en Hendrik zo nadrukkelijk aanwezig was en welke intenties daaraan ten grondslag lagen. Het voert te ver om in dit artikel alle projecten inhoudelijk te bespreken. De afbeeldingen zullen ter aanvulling slechts een impressie geven van de andere werken die Hendrik in deze jaren uitvoerde. Tot slot wordt zijn motivatie geschetst waarom hij zijn loopbaan in Amersfoort heeft verruild voor een betrekking in het onderwijs.

Portretfoto van H.F. Hartogh Heys van Zouteveen op 32 jarige leeftijd.

Bron: RLS album 1902, Historische Verzameling WUR.

2 'In memoriam Tromp van Holst', *Amersfoorts Dagblad / De Eemlander*, 07-12-1920, p. 2. 3 B.G.J. Elias, *Flehite 1878-2003, Geschiedenis van een Vereniging en een Museum*, Amersfoort 2005, pp. 51-52 en 81-93. B.G.J. Elias, *Utrechtse biografieën. Het Eemland 2, Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Eemlanders*, Utrecht 1999, pp. 209-213. B.G.J. Elias (red.), e.a., 'Flehite 1878-1978', in *Flehite*, (...) 11 (oktober 1979) nr. 3/4, p. 40. 4 M. Cramer, 'Amersfoortse tuinarchitectuur rond de eeuwwisseling', in J. Brongers, B.G.J. Elias, R.M. Kemperink,

Amersfoortse opstellen, historie archeologie monumentenzorg, Amersfoort 1989, pp. 128-147. 5 Anoniem [S. Schrijer], 'Hendrik François Hartogh Heijs van Zouteveen', *Amersfoortse parken en de smaak van de 19e eeuw*, in: *Amersfoortse Pocket 2* (13) sept. 2010, p. 34. 6 C.D.H. Moes e.a., *L.A. Sprin-gen 1855-1940, Tuinarchitect, Dendroloog*, Rotterdam 2002 en G. Andela, *J.T.P. Bijhouwer, Grensverleggend landschapsarchitect*, Rotterdam 2011.

Jeugd en sociale achtergrond

Hendrik werd op 13 juli 1870 geboren in Delft.⁸ Zijn roepnaam was Henny.⁹

Zijn ouders Dr. Mr. Hermanus HHvZ (1841-1891) en Maria Elisabeth van der Veen (1843-onb.), dochter van advocaat en procureur bij het gerechtshof en rechtbank te Assen, waren op 12 april 1866 in Delft gehuwd.¹⁰ Zij kregen samen twee zonen en drie dochters. Het gezin woonde gedurende zijn jeugdjaren aan de Kanaalweg 1 in Delft. Daar zijn in ieder geval zijn oudere zussen Elisabeth Petronella Josina Wilhelmina (1867) en Aleida Gerardina Henrietta Maria (1869) geboren. Hijzelf kwam als derde kind ter wereld.¹¹

Dr. Hermanus was een befaamd wis- en natuurkundige die bekendheid verwierf met de Nederlandse vertaling van *The Descent of Man* (1871) van Charles Darwin. Deze vertaling kwam vrijwel gelijktijdig uit met de originele versie. Met deze beroemde Engelse natuuronderzoeker, bioloog en geoloog had hij geregeld contact.¹² In 1864 promoveerde Dr. Hermanus, onder druk van zijn vader, na zijn rechtenstudie aan de universiteit van Leiden op de statistiek van Drenthe. In 1866 promoveerde hij aansluitend in de wis- en natuurkunde, een studie die zijn eigenlijke voorkeur had. Vervolgens was hij korte tijd leraar aan de H.B.S. van 's-Gravenhage.

Dr. Hermanus hield zich bezig met landbouw-ontginning en was naast grondeigenaar en ververner ook eigenaar van een bankierszaak, effecten-handelaar en publicist. Hij was hoofdredacteur van het *Financieel Weekblad* en ook oprichter en

redacteur van de *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* (1881) en van 1885 tot zijn overlijden eigenaar en hoofdredacteur van de *Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant*. Daarnaast was hij een ijverig lid van de Commissie van Bestuur van het Drentsch Museum van Oudheden (1854) en was hij lid van een kassiersfirma in Groningen.¹³

Dr. Hermanus kwam uit een gereformeerd gezin, een geloof waartegen hij zich tijdens zijn studie had afgezet. Hij wilde principieel niet tot enig kerkgenootschap behoren en was fel gekant tegen autoriteitsgeloof. Daarnaast behoorde hij tot de zogenaamde 'vrijdenkers', een groep sympathisanten die open stonden voor de evolutietheorie van Darwin. Vanwege deze moderne levensvisie weigerde hij de eed der gelofte af te leggen zodat hij in 1873 niet toegelaten werd als hoogleraar aan de universiteit in Leiden, wat leidde tot heftige publieke discussies.¹⁴ Ook in 1881 weigerde hij bij de voorgenomen installatie van de Gemeenteraad van Assen een eed af te leggen, waardoor hij niet toegelaten kon worden en hij daarop ontslag nam.¹⁵ Vervolgens reisde hij tussen 1869 en 1872 verschillende malen naar Egypte, San Francisco en Californië.

In 1872, na zijn terugkomst, trok het gezin bij zijn schoonouders Van der Veen in Smilde in.¹⁶ Vóór augustus 1874 verhuisde het gezin naar Assen waar de twee jongste kinderen Petrus Simeon (1874-1948) en Johanna Augusta (1878-onb.) geboren werden.¹⁷ In 1878 liet Hermanus voor zijn gezin aan de Beilerstraat 41 te Assen een woonhuis bouwen genaamd 'Oakland'. De villa

7 P.H.M. Debie, 'Ziehier een kleinen grondslag, waarop gij verder zult kunnen voortarbeiten', de nalatenschap van tuin-kunstenaar H.F. Hartogh Heys van Zouteveen (Delft, 13 juli 1870 - Wageningen, 23 maart 1943), Utrecht 2011 (niet openbaar manuscript). 8 AE, bevolkingskaart 465. 9 A.C. Zeven, *Reproducties van foto's gemaakt - voornamelijk in Wageningen - door Dr. Roelof Nicolaas de Haas, grootvader van Anton Cornelis Zeven*, Wageningen 2010, foto 372. 10 A.A. Vorsterman van Oyen, *Stam- en wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familien*, Groningen 1885-1890, pp. 19-20 en DA,

overlijdensakte 100. 11 Vorsterman van Oyen 1885-1890 (zie noot 10), p. 20. 12 *Nieuw Amersfoortse Courant*, 16-10-1907, p. 4. 13 *Rotterdamsch nieuwsblad* (13-02-1904), p. 2. 14 H. Hartogh Heys van Zouteveen, 'Mijnheer de Redacteur!', *De West-Indiër* (08-11-1882), onpag. [pp. 2-3]. 15 *Algemeen Handelsblad, Nieuwe Amsterdamsche Courant* (04-06-1891), p. 1. 16 H. Hummel, 'Mr. Dr. Hermanus Hartogh Heijs van Zouteveen 1841 - 1891. Een 'Drentse' darwinist, vrijdenker, bestuurder en publicist', z.pl. z.jr. 17 Vorsterman van Oyen 1885-1890 (zie noot 10), p. 20.

staat in de zogenaamde 'paleizenbuurt', indertijd opgezet voor de gegoede burgerij. In de achtergevel is een gedenkplaat met het bouwjaar en de initialen E.P.J.W. geplaatst.¹⁸ De initialen verwijzen naar zijn geliefde moeder, Elisabeth Petronella Josina Wilhelmina Hoekwater (1810-1855), dochter van een Tweede Kamerlid en Provinciale Staten van Drenthe, waarnaar ook zijn oudste dochter is vernoemd. Hermanus was 14 jaar oud toen zijn moeder overleed. Over deze gebeurtenis schreef hij een gedicht.¹⁹ Opmerkelijk is dat tuinarchitect Hendrik jaren later zijn huis in Wageningen (Wilhelminaweg 6), in 1905 door de Amersfoortse aannemer G. Prins & Zoon gebouwd, 'New Oakland' heeft genoemd.²⁰ Hij zal dus goede herinneringen aan zijn ouderlijke huis in Assen hebben gehad. Na het overlijden van Dr. Hermanus op 1 juni 1891 vestigde zijn weduwe zich met haar kinderen Elisabeth, Aleida, Johanna en Petrus in 's-Gravenhage. Dr. Hermanus had slechts één zus, Johanna Francoise Odilia Hendrika, die zeven jaar ouder was. Hendrik trok, na het overlijden van zijn vader, bij het gezin van deze tante in Amersfoort in, waarover later meer.

Om de naam Hartogh Heys van Zouteveen te kunnen verklaren, is een korte genealogie van zijn familie noodzakelijk. De familie is terug te voeren tot het geslacht Hartogh dat vermoedelijk behoorde tot het geslacht Aelbrecht den Hartogh Gerritz., die door keizer Karel V, volgens een leenbrief van 15 oktober 1528, beleend werd met het leengoed Rodenburgh. Zijn zoon Gerrit den Hartogh was schepen van Leiden. De dochter van Aelbrecht, Machteld den Hartogh huwde Dirk de Houtcoper en zij vestigden zich in Delft. Dit Delfts geslacht was minstens 150 jaar lang houthandelaar.

¹⁸ RCE, Monumentenregister 469324. ¹⁹ Hummel z.jr. (zie noot 16), p. 1. ²⁰ GAW 146-Bouwdossiers 1260, inv.nr. 1912-59, Bouwtekening door G. Prins & Zoon ongedateerd [septem-

Hermanus Hartogh (1776-1864) later bekend als Hartogh Heys, koopman in houtwaren, houtzaagmolenaar en gemeenteraadslid van Delft, was de enige zoon van de Delftse koopman en regent Hendrik Hartogh (1754-1826) en Jacobina Elsevier (1727-1793) die de mannelijke lijn heeft voortgezet. Hermanus Hartogh is vier maal gehuwd geweest.

Op 8 september 1800 huwt hij te Delft met Sophia Christina Heys (1780-1800). Vermoedelijk om haar familienaam van uitsterven te behoeden neemt Hermanus na haar overlijden de naam Hartogh Heys aan.

Op 5 december 1802 huwt Hermanus Hartogh Heys, na de dood van zijn eerste vrouw, in Delft met Neeltje van Grauwenhaan (1782-1811). Zij krijgen vijf kinderen; kind (1803-1803), Maria Anna Elisabeth (1804-1871), Hendrika (1806-1827), Samuel (1809-1878) en Hermanus (1810-1892).²¹

Op 2 april 1816 te Delft, na het overlijden van Neeltje, huwde Hermanus voor de derde maal met Elisabeth van Graauwenhaan (1784-1834.), de jongere zus van Neeltje. De dochters Van Grauwehaan kwamen uit een welvarende familie. Uit dit huwelijk zijn vijf kinderen geboren, Catharina (1813-1819), Michiel (1816-1816), Neeltje Catharina (1819-1871) en Hendrick (1821-1870) en Louisa (1823-1823). Het gezin woonde in Wijk 7 op nummer 376 te Delft.

Op 31 augustus 1835 huwde Hermanus te Bennekom voor de vierde maal op negenenvijftigjarige leeftijd met Anna Theodora Dibbets (1792-1878).

In 1858 kocht Hermanus Hartogh Heys (1776) de Vlaardingse Heerlijkheden Zouteveen en De Lier aan. De extracten van de Hooge Heerlijkheid Zouteveen werden samen met de Heer-

ber 1905]. ²¹ GAV, De gegevens uit het bevolkingsregister van Vlissingen zijn aangehouden. G.A.D., overlijdensregister 381, 806 en 401.

lijkheid De Lier al in 1282 door Graaf Floris V aan Jan Persijn in een verleibrief beschreven. In de 14^e eeuw was Heerlijkheid De Lier door Willem van Duivenvoorde tot een indrukwekkende grootte uitgebreid, hetgeen deze aankoop een zekere status verleende.²²

In 1860 kocht de eerste zoon van Hermanus (uit het tweede huwelijk) Mr. Samuel (1809), advocaat en Hoogheemraad van Delfland, plaatsvervangend kantonrechter, 'koopman in houtwaren' van beroep en regent, de Heerlijkheid Zouteveen en voegde Van Zouteveen aan zijn familienaam toe.²³

De derde zoon van Hermanus, Hendrick (1821), regent van het weeshuis te Delft, lid van de kamer van koophandel en de Waalse kerkenraad, kocht de Heerlijkheid de Lier. Nadien voerde hij de naam Hartogh Heys van de Lier.

Op 8 april 1840 huwde de gereformeerde Mr. Samuel Hartogh Heijs (1809-1878) in Delft met Elisabeth Petronella Josina Wilhelmina Hoekwater (1809-1855), weduwe van Pieter Kuijper. Zij waren de grootouders van Hendrik. Na de overdracht van de heerlijkheid voerde dit echtpaar de naam Hartogh Heys van Zouteveen. Zij kregen drie kinderen, Dr. Hermanus (1841-1891) de vader van Hendrik, een doodgeboren zoon (1843) en Johanna Francoise Odilia Hendrika (1848-1918).²⁴

Onder de hoede van August Maria Tromp van Holst

Nets als bij zijn vader, ging de belangstelling van Hendrik in eerste instantie uit naar de natuurwetenschappen. In 1890 scheef Hendrik zich in als

student medicijnen om zijn 'wetenschappelijke studie van de natuur', die hij al enkele jaren beoefende onder leiding van Dr. Emile Gens, voort te kunnen zetten.²⁵ Na het overlijden van zijn vader op 1 juni 1891, was Hendrik verplicht vanwege financiële redenen de universitaire studie af te breken.²⁶ Op 24 juli 1891, een maand na de dood van zijn vader, vestigde Hendrik zich in Amersfoort.²⁷ Daar kon hij onder het toezicht van zijn oom August en tante Johanna zijn toekomst opnieuw bezien. Het is opmerkelijk dat Hendrik financiële redenen aandroeg voor het beëindigen van deze studie, omdat zijn vader het gezin een groot vermogen had nagelaten.²⁸ Daarnaast waren in opdracht van zijn moeder een groot deel van de bezittingen in Assen en omstreken door notaris S.J. Oosting te Emmen verkocht.²⁹ Opvallend bij deze notariële overdracht is de afwezigheid van Hendrik. Vermoedelijk vertegenwoordigde zijn oom August Hendriks belangen, aangezien Hendrik voor zijn studie naar Vilvoorde vertrokken was, waarover later meer. De verdeling van de erfenis en waarom Hendrik sprak van financiële problemen dienen nog nader uitgezocht te worden.

August Marie Tromp van Holst, op 18 september 1854 te Delfshaven geboren in een geslacht van welgestelde houthandelaren, was de zoon van Hermanus Tromp (1830-1894) en Cornelia van Holst (1834-1907).³⁰ Het gezin was Nederlands Hervormd. Bij Koninklijk Besluit van 28 mei 1871 kreeg August toestemming om de naam van zijn moeder aan zijn achternaam toe te voegen, vermoedelijk omdat haar familienaam dreigde uit te sterven.³¹ Op 4 juli 1878 trouwde hij met zijn ach-

²² SAV, 0002, hoofdstuk B nr. 04. ²³ SAV, 0002, hoofdstuk C nr. 20, nr. 21 en nr. 42. ²⁴ Vorsterman van Oyen 1885-1890 (zie noot 10), pp. 17-19 en aangevuld/gecorrigeerd met gegevens van GAD, bevolkingsregister 005 folio 127, huwelijksakte 27, geboorte- 246, 40, 489, 145 en 55 en overlijdensregisters 104, 560, 303 en 246. ²⁵ H.F. Hartogh Heys van Zouteveen, *Moet de opleiding van den landschapsarchitect plaats vinden in Delft of in Wageningen*, Wageningen 1928, p. 2. (FORUM

SCWUR inv.nr. BRQM23.). ²⁶ Hartogh Heys van Zouteveen 1928 (zie noot 25), p. 2. ²⁷ AE, bevolkingskaart 465. ²⁸ Hummel z.jr. (zie noot 16), p. 6. ²⁹ DA, 0114.33.127. Familienaam aangegeven als Hartogh Heys tot Zouteveen. ³⁰ AE, Burgerlijke stand 370, 7593379 en *Nieuwe Amersfoortsche Courant* (06-11-1920), p. 2. *Algemeen Handelsblad* (13-06-1854), p. 6. ³¹ Elias 1999 (zie noot 3), p. 209 en *Algemeen Handelsblad* (23-12-1894), p. 2.

Majoor A.M. Tromp van Holst te paard, naast de officieren van de Amersfoortse Schutterij.

Bron: AE AFT001000534, gedat. 20-10-1897.

tenicht Johanna HHvZ te Delft.³² In dit huwelijk zijn zes kinderen geboren; Hermanus (1880-1940), Johanna (1881-1892), August (1883-1883), de tweelingbroers August en Cornelis (1885-onb.) en Samuel (1886-onb.).³³ August Marie overleed op 30 oktober 1920 op zesenzestigjarige leeftijd in Amersfoort, zijn vrouw Johanna was twee jaar eerder op 7 augustus 1918 op zeventigjarige leeftijd overleden.

Een opmerkelijk gegeven is dat de familie HHvZ en TvH al eerder bloedbanden hadden gesloten. De gemeenschappelijke handelsbelangen in de

houthandel van beide families waren door hun verleden zeer sterk vervlochten. Zo huwde de oudste dochter van Hendriks grootouders, Maria Anna Elisabeth Hartogh Heys (1804-1890) op 12 maart 1827 in Vlissingen met August Eliza Tromp (1801-1871), hoofdingenieur van de marine, directeur van de marinewerven te Vlissingen en later te Amsterdam, kommandeur en

³² GAD, huwelijksakte 1879, 134. ³³ AE, Geboorteakte toegang 481, nr. 207, 125, 203 en 395, overlijdensakte 108, 544, 545 en 1702 en *Amersfoortsche Courant* (25-01-1892), p. 3.

ridder van verschillende orden en grootvader van August Marie (1854).³⁴

Met het toevoegen van een tweede naam aan de oorspronkelijke familienaam zien we nog een opvallende overeenkomst in beide families terug. Door het sluiten van deze huwelijken, het voeren van een dubbele naam en de aankoop van prestigieuze Heerlijkheden hebben beide families getracht hun status aanzienlijk te verhogen, iets wat niet ongebruikelijk was in de 19^e eeuw.

August groeide op in Amsterdam waar zijn vader in 1874 toetrad als firmant van de houthandel Ambagtsheer & Van der Meulen.³⁵ Vier jaar later benoemden de beide firmanten H. Tromp en J.H. van der Meulen hun beide zonen eveneens tot firmant. Bij deze benoeming bracht de 23-jarige August, die voor de wet net meerderjarig was, een aanzienlijk bedrag van f 100.000 in. In eerste instantie wilde August vermoedelijk een opleiding tot officier volgen want in 1872 had hij vrijwillig dienst genomen bij de Vestingartillerie voor een periode van tien jaar. Vijf jaar later trad hij echter vervroegd uit om firmant in de zaak van zijn vader te worden.³⁶

Op 3 mei 1880, twee maanden na de geboorte van zijn eerste zoon, kocht August op 25-jarige leeftijd voor 55.000 gulden het landgoed Randenbroek te Amersfoort. Dit buiten lag aan de Heiligenbergweg wijk I, nr. 53 en was eigendom geweest van Godert Jan Baron van Hardenbroek van Ammerstol, burgemeester der gemeenten Leusden en Stoutenburg.³⁷ Deze aanzienlijke

buitenplaats was bekend als het woonhuis van de beroemde architect Jacob van Campen (1596-1657), die daar van 1630 tot zijn dood had gewoond.³⁸ In 1814 was Randenbroek, vermoedelijk als speculatieobject, verkocht aan vier heren, waaronder de tuinarchitect Hendrik van Lunteren (1780-1848). De buitenplaats werd in die jaren als buitensociëteit gebruikt.³⁹

Het is zeer aannemelijk dat Hendrik in zijn jeugd op Randenbroek kwam. Hij was namelijk tien jaar oud toen zijn oom en tante er kwamen wonen. Mogelijk dat op Randenbroek zijn eerste interesse voor de tuinkunst werd geprikkeld door de artistieke bewoners die dit huis had gekend.

Een buitenlandse opleiding (1891-1895)

Op 23 oktober 1891 vertrekt Hendrik uiteindelijk naar België om de opleiding aan de land- en tuinbouwschool te Vilvoorde te volgen.⁴⁰ België had geen speciale opleiding om opgeleid te worden tot landschapsarchitect, wel werd echter in Vilvoorde aan de middelbare tuinbouwcursus elementair tuinkunst-onderwijs gegeven.⁴¹ Deze driejarige opleiding stond deels onder staatstoezicht en was strak georganiseerd in theorie- en praktijklessen. Ze werd vooral bezocht door Nederlandse jongelui die theoretisch geschoold wilden worden en over voldoende geldmiddelen beschikten.⁴² Gezien voorgaande is het aannemelijk dat Tromp zich tijdens deze studie jaren financieel over Hendrik had ontfermd.

³⁴ Vorsterman van Oyen 1885-1890 (zie noot 10), pp. 17-19 en aangevuld/gecorrigeerd met GAD, huwelijksakte 1827 nr. 13, *Nieuwe Amsterdamse Courant, Algemeen Handelsblad* (13-06-1854) nr. 7022, blz. 6. < www.kranten.kb.nl > ³⁵ AE, Adresboek Amersfoort 1891 fiche 2. ³⁶ Elias 1999 (zie noot 3), p. 209. ³⁷ AE, 0175, 19 II. De koop betrof 'Sectie B145, 146, 147bis, 148, 148bis, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 167, 1087 en 1086 tesamen ter grootte van 9 hectare en 91 centiare en gedeeltelijk nr 144 waaronder begrepen de grachten langs Randenbroek en de Heiligenbergerweg zoover het verkochte

strekt en de halve grachten of sloten tusschen het verkochte en de overige eigendommen van den verkooper en den Heer Van de Pol'. ³⁸ C. en J. Oldenburger 'Park Randenbroek van Jacob van Campen tot 2010', *Amersfoortse parken en de smaak van de 19^e eeuw*, in: *Amersfoortse Pocket 2* (13 sept. 2010, p. 35. ³⁹ Oldenburger 2010 (zie noot 38), p. 38. ⁴⁰ AE Bevolkingsregister, 9966, bladnr. 465. ⁴¹ K.C. van Nes, H.A.C. Poortman, H. Cleynert Azn., *Rapport commissie inzake vorming landschap-architecten*, z.pl., z.j. [ca. 1926], p. 7. (SCWUR. 01.3020.10d). ⁴² Moes 2002 (zie noot 4), p. 15.

Na zijn volbrachte studie werkte Hendrik van 1894 tot 1895 als assistent van tuinarchitect Louis Fuchs (1818-1904). Deze coryfee mag tot de belangrijkste Belgische vertegenwoordigers van de negentiende-eeuwse landschappelijke tuinarctitectuur gerekend worden.⁴³ Fuchs heeft veel betekend voor Hendrik getuige de woorden 'Aan dezen in zijn vak vergrijsden tuinkunstenaar kan ik slechts gedachten wijden van hoogachting en dankbaarheid. Hij heeft in mij den breeden grondslag gelegd, waarop ik mijn geheele leven heb kunnen doorwerken'.⁴⁴

Een eigen praktijk (1895-1900)

Op 30 oktober 1895 vestigde Hendrik zich na zijn Belgische werkervaring aan de Langegegracht 29 te Amersfoort als 'Tuinbouwkundig Architect'.⁴⁵ In dat jaar adverteerde hij in de *Amersfoortse Courant* om zijn diensten aan te bieden als 'gediplomeerd tuinbouwkundige der Staatschool te Vilvoorde (België), ontwerpt plannen voor den aanleg van BUITENPLAATSEN, TUINEN, BEGRAAFPLAATSEN en SERRES enz. en voert dezelve uit'.⁴⁶ Het prestigieuze Huis Randenbroek, dat eigendom was van zijn oom en tante, gebruikte hij hierbij als kantooradres. Van oktober 1895 tot maart 1896 bleef hij advertenties in de krant plaatsen om zijn ontwerpdiensten aan te bieden waarbij Randenbroek steeds als kantooradres vermeld werd.⁴⁷ Dat hij nadien geen advertenties meer had geplaatst zal vermoedelijk aan

het feit liggen dat hij van 1895 tot 1900 aan enkele grotere opdrachten werkte en voldoende werk om handen had.

Op 28 december 1895 ontving de gemeente een ontwerp van Hendrik voor de nieuwe Amersfoortse Algemene Begraafplaats aan de Soesterweg.⁴⁸ Dit was het eerste project waarmee hij bekendheid kreeg en was 'geheel en al belangeloos' gemaakt.⁴⁹ Op 7 mei 1894 had het gemeentebestuur namelijk besloten dat de bevolkingsgroei het noodzakelijk maakte om een tweede begraafplaats aan te leggen.⁵⁰

De aanleg van deze nieuwe begraafplaats was in eerste instantie gepland op een terrein aan de noordzijde van de Gasthuislaan grenzend aan landgoed Randenbroek. Op 15 mei 1894 werd dit terrein, eigendom van het St. Pieters- en Bloklandsgasthuis, voor f 7000 te koop aangeboden.⁵¹ Ondanks dat dit als beste locatie werd aange-merkt vanwege de omzomende beplanting, grootte en redelijke verkoopprijs, lag het terrein eigenlijk te laag waardoor het opgehoogd moest worden. Op 28 juli 1994 werden vijf alternatieve locaties in het gemeentebestuur besproken, maar deze hadden niet de voorkeur. Een van deze terreinen lag aan de Soesterweg en werd door de dames Van de Posthoorn voor f 2500 te koop aangeboden. Dit terrein lag weliswaar hoger maar diende geëgaliseerd te worden, waarbij de spoorwegovergang een onoverkomelijk bezwaar was.⁵² Ondanks het feit dat de gemeenteraad tot aan-

koop van het terrein aan de Gasthuislaan besloot, trok het gasthuisbestuur haar verkoopaanbod zonder reden terug.⁵³ Op 3 December 1894 besloot het gemeentebestuur voor de aanleg van een begraafplaats zodoende alsnog om het terrein aan de Soesterweg voor het verlaagde bedrag van f 2000 aan te kopen.⁵⁴

Om te voorkomen dat de begraafplaats naast landgoed Randenbroek werd aangelegd, heeft August vermoedelijk op dit besluit invloed uitgeoefend. Begraafplaatsen werden in die tijd als een bedreiging van de volksgezondheid gezien. Dit onderkende ook de familie TvH, want zowel Johanna (10 augustus 1918) als August (2 november 1920) zijn gecremeerd op het eerste crematorium van Nederland te Driehuis, gemeente Velsen.⁵⁵ In die tijd een opmerkelijke gebeurtenis, aangezien cremieren als illegale activiteit werd gezien. In 1914 vond namelijk pas de eerste crematie in Nederland plaats. Door de gebrekkige Begraafwet werd het cremieren weliswaar gedoogd, maar pas in 1955 werd het gelegaliseerd.⁵⁶

De aanleg van de begraafplaats werd naar ontwerp van Hendrik voor f 17000 gerealiseerd, waarbij op 28 december 1895 f 3500 voor de eigenlijke aanleg van beplanting en gazons en 26 weken opzichterloon á f 15 op f 390 begroot was.⁵⁷ Op 10 maart 1896 sloot de gemeente speciaal hiervoor een lening af tegen 3% rente.⁵⁸ In 1897 werd na de oplevering van de begraafplaats een zeer lovend artikel in de *Amersfoortse Courant* geplaatst. Niet alleen vanwege 'de vele en groote bezwaren die de jonge tuin-architect (...) heeft weten te overwinnen en daarbij nog flink onder het overigens zeer matige begroting is gebleven'.⁵⁹

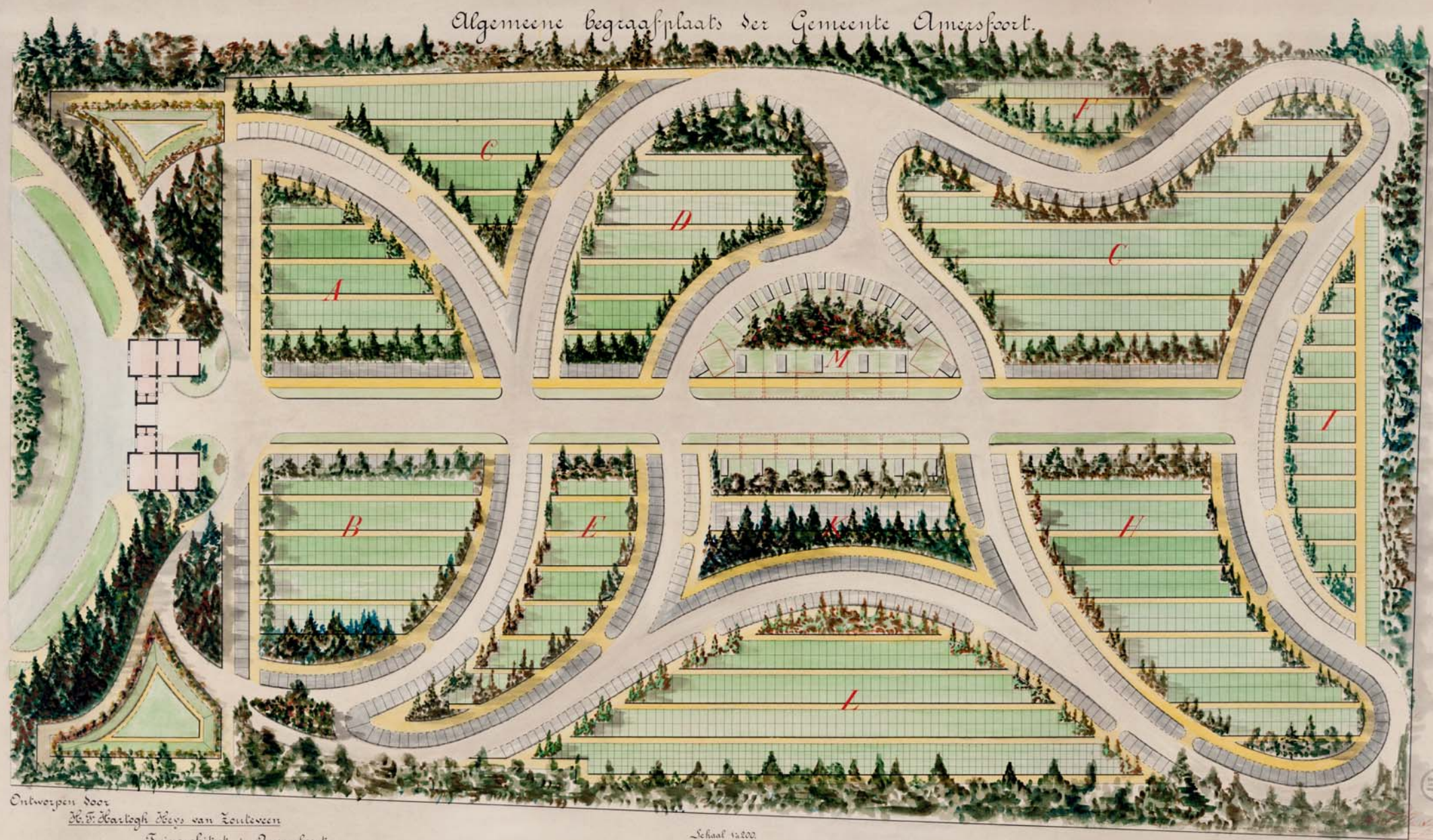
De terugkeer van Hendrik uit België is vermoedelijk gerelateerd aan de tot stand koming van deze begraafplaats. Het was slechts twee maanden na diens terugkeer dat hij dit ontwerp aan de gemeente voordroeg. De discussies over de locatie liepen echter al anderhalf jaar. Het is dan ook aannemelijk dat August zijn neef heeft overgehaald terug te komen naar Amersfoort en strategisch heeft ingezet om het ontwerp te maken waardoor de locatie Soesterweg aanlokkelijker werd. Het is dus maar de vraag in hoeverre het ontwerp door Hendrik 'geheel en al belangeloos' is gemaakt. Feit is wel dat Hendrik met dit ontwerp veel positieve publiciteit heeft gegeneerd. Of het kostenbesparende ontwerp zo gunstig was voor de aanleg valt te betwijfelen. In november 1910 verkeerde de begraafplaats aan de Soesterweg 'in een hoogst verwaarloosden toestand (...)'. Bij de aanleg was door de toenmalige opzichter [Hendrik] verzuimd de aanwezige oerlagen op het terrein los te maken waardoor '(...) veel van de aldaar geplante boomen en gewassen zeer zijn afgestorven en anderen, die nog in leven zijn, in afstervenden staat verkeerden, zoodat zelfs van deze boomen in de toekomst niet veel fraais meer is te verwachten'.⁶⁰ De inspanningen van het gemeentebestuur om de aanlegkosten van de begraafplaats laag te houden hadden dus averechts uitgepakt, de beplanting moest uiteindelijk grotendeels worden herplant.

Groene monumentenzorg in Amersfoort

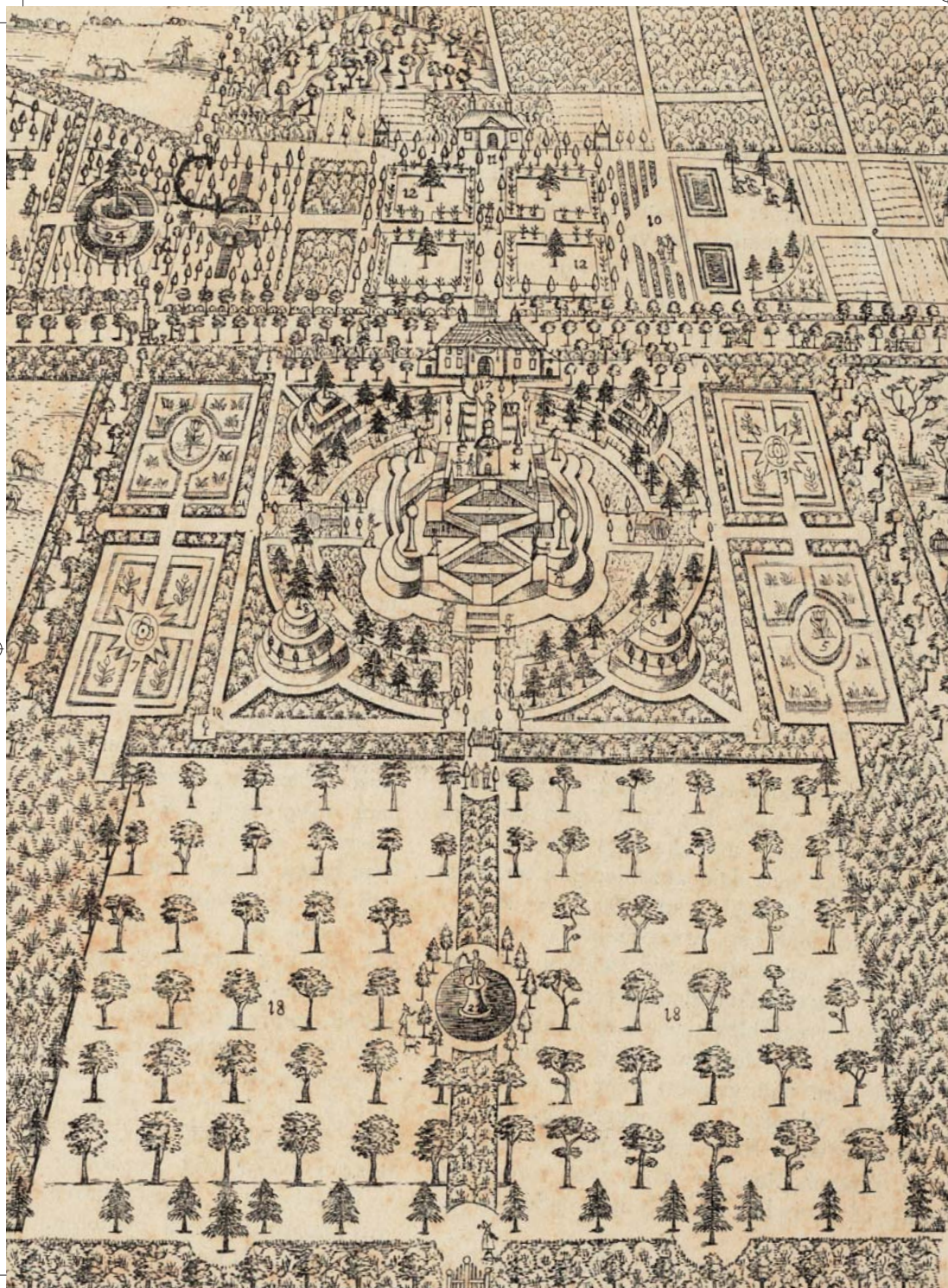
De verplaatsing van de begraafplaats houdt mogelijk ook verband met twee andere projecten van August, namelijk Snoekheuvel (later genaamd de Schietheuvel of 't Stort) en Dool-om-Bergh (later

43 De uit Duitsland afkomstige joodse Fuchs was een leerling van de beroemde tuinarchitect Maximilian Friedrich Weyhe (1775-1846). Fuchs heeft in zijn eigen praktijk tientallen kasteeltuinen en openbare parken ontworpen, waaronder het park voor de Wereldtentoonstelling in Antwerpen (1885). Van 1860 tot 1902 was Fuchs tevens docent tuinarchitectuur aan de Ecole d'Horticulture de l'Etat van de Staat te Vilvoorde. In deze jaren heeft Fuchs meer dan vijfhonderd leerlingen opgeleid, waaronder Hendrik en Émile-Edmond Galoppin (1851-1919), die na het vertrek van Hendrik tot 1902 de assistent van Fuchs is gebleven. In 1902 gaat Fuchs met pensioen en op 26 mei 1905 overlijdt hij op zesentachtigjarige leeftijd. N. de Harlez de Deurlin, *Parcs et jardins historiques de Wallonië*, Namur 2008, pp. 419-420 en X. Duquenne, 'Drie Duitse Tuinarchitecten', in: *Historische Woonsteden en tuinen* 1 (1980) nr. 157, pp. 20-21. 44 Hartogh Heys van Zouteveen 1928 (zie noot 25), p. 2. 45 AE bevolkingskaarten, 465. 46 *Amersfoortse Courant* (21-10-1895), p. 2. 47 *Amersfoortse Courant* (11-11-1895), p. 3. 48 AE, BNR 002.1, 'Gemeentebestuur Amersfoort 1811-1945', Algemene Begraafplaats Soesterweg, inv.nr. 4773. 49 *Amersfoortse Courant* (12-03-1996), p. 1. 50 AE, BNR 002.1, 'Gemeentebestuur Amersfoort 1811-1945', Algemene Begraafplaats Soesterweg, inv.nr. 4773. 51 AE, 0099, inv.nr. 431. 52 AE, BNR 002.1, 'Gemeentebestuur Amersfoort 1811-1945', Algemene Begraafplaats Soesterweg, inv.nr. 4773.

53 *Ibidem*. 54 *Ibidem*. 55 *Amersfoorts Dagblad* (08-08-1918), p. 1 en *Amersfoorts Dagblad* (03-11-1920), p. 1. 56 <<http://www.koninklijkefacultatieve.org/>>, (29 februari 2012). 57 AE, 002.1, inv.nr. 4773. 58 *Amersfoortse Courant* (12-03-1996), p. 1. 59 *Amersfoortse Courant* (27-05-1897), p. 2. 60 AE, BNR 002.1, 'Gemeentebestuur Amersfoort 1811-1945', Algemene Begraafplaats Soesterweg, inv.nr. 4773.

Ontwerp Algemene Begraafplaats Soesterweg Amersfoort door H.F. Hartogh Heys van Zouteveen, 1895.
Bron: WUR Spec. Coll. 01.035.01.

Plattegrond van de buitenplaats Dool-om-Bergh, met op de voorgrond de 'Boogaerd', en achter het doolhof de overtuin genaamd Dool-in-Bergh.

Bron: E. Meyster, 'Des Weerelts Dool-om-Bergh ontdoold op Dool-in-Bergh', Utrecht 1669. MF1001-041.

genaamd 'de Olieberg'). Landgoed Randenbroek was oorspronkelijk met landgoed Nimmerdor een aaneengesloten lusttuinengebied. Nimmerdor was door de gefortuneerde dichter Everard Meyster (1617-1679) in de 17de eeuw uitgebreid met de aankopen van Dool-om-Bergh en Snoekheuvel. Beide terreinen waren ontstaan rondom de gelijknamige hofstedes.

In 1665 werd op Dool-om-Bergh door Meyster een doolhof aangelegd dat bestond uit drie delen die aan de Arnhemse Straatweg lagen. De 'Boogaerd' vormde de ingang aan de Woesteigerweg. Het eigenlijke doolhof genaamd 'Dool-om-Bergh' lag ten westen van de Arnhemse Straatweg en de Kleine Gasthuislaan. Het derde deel was de 'overtuin' genaamd 'Dool-in-Bergh' en lag aan de oostzijde van de Arnhemse Straatweg.⁶¹ Snoekheuvel lag ten oosten van Dool-in-Bergh, aan de oostzijde van de Arnhemse Straatweg en ten zuiden van de Gasthuislaan. Dool-om-Bergh dankte zijn naam aan de kunstmatige heuvels en '(...) zijn doolhof, het voornaamste wat hij door zijn geld tot stand bracht [was] (...) een der beroemdste doolhoven der 17de eeuw'.⁶² Naast Meysters eigen gedicht *Des weerelts Dool-om-bergh ont-doold op Dool-in-bergh* werd de aanleg ook door ook Constantijn Huygens geroemd.⁶³

In de loop der tijd waren beide landgoederen afgesplitst geraakt van hun oorspronkelijke opzet. Zo behoorde Snoekheuvel door de aankoop van Theodorus Van Lilaar tussen 1822 en 1831 bij landgoed Randenbroek en daarna tot 1875 weer bij landgoed Nimmerdor.⁶⁴ Tussen 1875 en 1883 wisselde Snoekheuvel verschillende malen van eigenaar, waarna uiteindelijk August tussen 1883 en 1886 Snoekheuvel en haar omliggende landerijen, totaal ruim 12 hectare groot, aan kocht. Het is zeer goed mogelijk dat August zich in deze jaren verdiept heeft in de geschiedenis van de landgoederen en zodoende zich bewust was van het feit dat Snoekheuvel ooit bij Randenbroek had gehoord. Met deze aankoop had hij een deel van de oorspronkelijke landgoederenzone herstelt.

In juni 1896 ontdekt O.G.H. Heldring, voorzitter van de Oudheidkundige Vereniging Flehite en majoor der infanterie, ten westen van de Arn-

⁶¹ Amersfoortse Courant 14-05-1896, p.1. ⁶² Van der Veen 1896 (zie noot 61), pp. 618 en 620. ⁶³ E. Meyster, *Des Weerelts Dool-om-bergh ont-doold op Dool-in-bergh*, 1669, in: Van der Veen, 1896 (zie noot 61), pp. 618-635 en S.J. Schaper,

'Het Hof in Bergen', *Tuinkunst* 1 (1995) 23-45, p. 33 en Dr. J.A. Worp, 'Geachte redactie', *Amersfoortsche Courant*, 15-06-1896, p. 2. ⁶⁴ AE, inv.nr. AT 055f024, rep. 2226 en *Nieuwe Amersfoortsche Courant* (28-02-1880), p. 2.

De restanten van Dool-om-Bergh aan de Arnhemseweg zoals deze waren aangetroffen door O.G.H. Heldring, oud-voorzitter van de Oudheidkundige Vereniging Flehite.

Foto: R.A. Werner, te Amersfoort, gedat. 1896. Bron: Corn. Van der Ven, 'Dool in Bergh', *Eigen Haard* (26 sept. 1896) nr. 39, p.619.

hemseweg restanten van een lagere heuvel van Dool-om-Bergh.⁶⁵

'Dool-in-Bergh' was in 1886 doorsneden door de spoorlijn Amersfoort-Kesteren en deels bebouwd. Hiervan was dus niets bewaard gebleven. In 1896 koopt August het ca. 1,44 hectare grootte terrein aan, om het te behoeden van afgraving en laat op eigen kosten, onder de deskundige leiding van Hendrik, in het algemene belang van de Amersfoortse inwoners het doolhof reconstrueren.⁶⁶

De restauratie van een 17e-eeuwse tuin was voor die tijd zéér vooruitstrevend en moet geplaatst worden binnen de landelijke aandacht voor monumentenbehoud. De Nederlandsche Oudheidkundige Bond (NOB) werd namelijk pas twee jaar later (1899) opgericht. Deze bond wist in het hele land draagvlak te creëren van personen en instellingen voor een betere monumentenzorg en professionalisering van het museumwezen.⁶⁷ Typierend is dat behoud van Dool-om-Bergh als

monumentaal erfgoed in eerste instantie onder de aandacht werd gebracht door de Amersfoortse Oudheidkundige Vereniging Flehite. In deze jaren was monumentenzorg namelijk nog geen officiële doelstelling van de vereniging.⁶⁸ Desondanks had Flehite al eerder een landelijke actie ontketend door de Koppelpoort (1427) 'het merkwaardigst gebouw van ons geheele land' van de ondergang te redden.⁶⁹ Op 6 december 1884 werd door Flehite een landelijke Commissie gevormd met de Amsterdamse Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de NOB, de rijksarchivaris Jhr. Van Riemsdijk en architect Pierre Cuypers, die zich voor het behoud en herstel van de Koppelpoort inzetten.⁷⁰ Als gevolg van deze landelijke campagne bleven ook andere monumenten behouden, zoals de waterpoort Monnikendam (1480) die in het Plantsoen als 'overblijfsel uit vroegeren tijd zulk een indrukwekkend schouwspel aanbiedt (...)'.⁷¹ In 1873 pleitte Victor de Stuers, oprichter van de Nederlandse Monumentenzorg, voor

behoud van erfgoed waarbij (...) Die kennis der geschiedenis zal het volk (...) door het zien van voorwerpen, welke of materiële getuigen van zekere historische feiten waren, of ter herinnering daaraan vervaardigd (...) zijn'.⁷² Mogelijk dat August door deze woorden zich geroepen voelde om de bijzondere nalatenschap van Meyster aan de Amersfoortse bevolking weer zichtbaar te maken. Monumentenbehoud richtte zich in deze jaren vooral op historische gebouwen. Opmerkelijk is dan ook dat August zich juist richt op behoud en herstel van een *groen monument*. Wel-

iswaar werd in deze jaren door de biologen en natuurbeschermers Jac. P. Thijssse en E. Heimans ook landelijk aandacht gevraagd voor bescherming voor 'natuurgedenktekenen [die] van grote waarde zijn voor ontwikkeling en beschaving van een volk net als historische gedenktekenen dat zijn'.⁷³ Echter een restauratie van een 17^e-eeuwse tuin van deze omvang was niet eerder toegepast.

Dat dit daarnaast ook een prachtige ontwerpklus voor Hendrik was, sprak voor zich en genereerde weer publiciteit.⁷⁴ In 1899 werd het park met doolhof als een nieuwe openluchtattractie

In 1896 werd de tuinrestauratie van het doolhof Dool-om-Bergh aan de Arnhemseweg in gang gezet door August Tromp van Holst en tuinarchitect Hendrik Hartog Heys van Zouteveen. Dit doolhof was in 1665 door Everard Meyster aangelegd. De restauratie werd

uiteindelijk niet afgerond vanwege de verdere stadsuitbreiding in Amersfoort. Foto van het deels herstelde Dool-om-Bergh, gedat. 1901.

Bron: AE 14645.

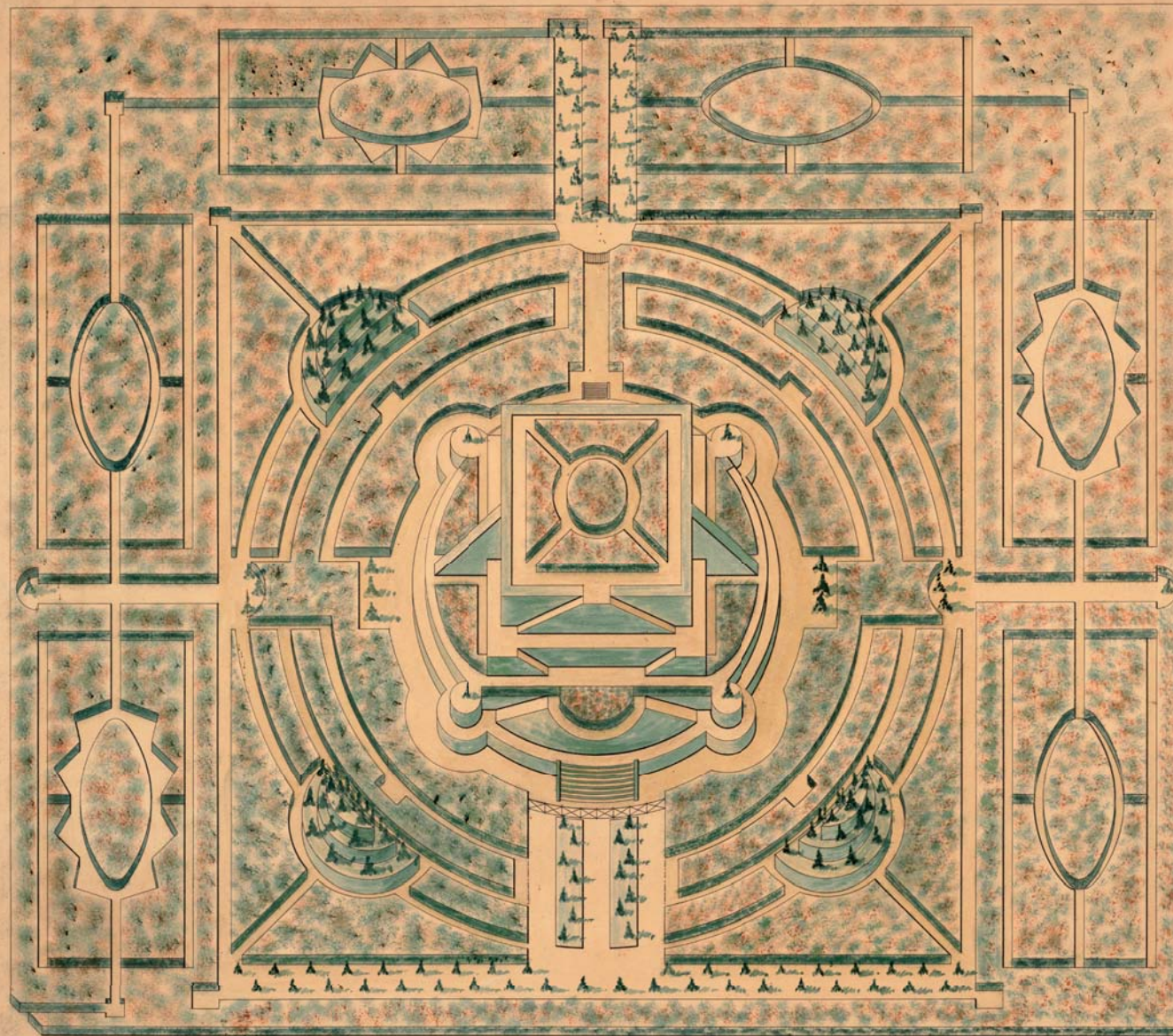
⁶⁵ *Nieuwe Amersfoortse Courant* (06-06-1896), p. 2. ⁶⁶ Van der Veen 1896 (zie noot 62), p. 620. ⁶⁷ Elias 2005 (zie noot 3), p. 81. ⁶⁸ Elias 1979 (zie noot 3), p. 40. ⁶⁹ *Amersfoortse*

Courant (11-12-1884), p. 2. ⁷⁰ P.S. Teeling, *Dagblad voor Amersfoort* (09-04-1947), p. 3. ⁷¹ *Nieuwe Amersfoortse Courant* (29-12-1886), p. 1.

⁷² V.E.L. de Stuers, 'Holland op zijn smalst', *De Gids* 17 (1873), pp. 324-325, in: M. Kuijpers, 'Culturele grondslagen van de Monumentenwet', *KNOB Bulletin* 111 (2012) nr. 1, p. 12. ⁷³ Henny van der Windt, *En dan: Wat is natuur nog in dit land?*

Natuurbescherming in Nederland 1880-1990, Amsterdam/Meppel 1995, pp. 32-54. ⁷⁴ *De Eembode* (13-06-1896), p. 2.

Restauratieplan Dool-om-Bergh.

Schaal 1:200

Ontwerp restauratieplan Dool-om-Bergh door Hartogh Heys van Zouteveen, 1896.

Bron: MF1001-640.

voor de inwoners van Amersfoort opengesteld.⁷⁵ Het terrein wordt zelfs op de *Wandelkaart van Amersfoort en omstreken* (1899) aangegeven.⁷⁶ Na de stadsuitbreiding werd het gebruik onmogelijk gemaakt en werden zelfs de laatste resten van de tuin vernield.⁷⁷

In de voetsporen van Meyster

Everard Meyster had de Amersfoorters de scheldnaam 'keientrekkers' bezorgd door hen op 7 juni 1661 een gigantische 'Amersfoortse kei' met groot gevolg vanaf de Leuserheide de stad in te laten slepen. In april 1672 werd de kei uit schaamte door de Amersfoortse burgers onder de Varkensmarkt begraven.⁷⁸ Op 7 juni 1896 was dat 235 jaar geleden. Een mooie gelegenheid om de Kei weer te voorschijn te halen.⁷⁹ Sindsdien werd er gespeculeerd over opgraving van de beroemde kei. August leek steeds meer geïnspireerd te raken door de projecten van Everard Meyster. Zo had hij de lusttuinen in diens navolging nieuw leven ingeblazen. Aanstonds diende Tromp, als voorzitter van de Amersfoortse Oudheidkundige Vereniging Flehite, dan ook het voorstel in om de 'Amersfoortse kei' op te graven en op de heuvel van Dool-om-Bergh te plaatsen.⁸⁰ Een uitgeschreven prijsvraag in 1897 moest in een mooi ontwerp voor de sokkel voorzien.⁸¹ (...) vele waren de oplossingen. Gelukkig en minder gelukkige geslaagden. Zoo had men de Kei reeds gepromoveerd tot een pompeuzen fontein en een groteske sierlantarn!⁸² Ook Hendrik had een ontwerp voor de sokkel ingediend.

⁷⁵ *Nieuwe Amerfoortse Courant* (27-09-1899), p. 2. ⁷⁶ AE, inv.nr. 1001_422, *Wandelkaart van Amersfoort en omstreken*. Lithografie van W.J. Lts. van Bueren te Utrecht. ⁷⁷ D. Hamer en W. Meulenkamp, *De Dolle Jonker, leven en werken van Everard Meyster (1617-1679)*, Amersfoort 1987, p. 38. ⁷⁸ Hamer en Meulenkamp 1986 (zie noot 76), pp. 54-59. ⁷⁹ *Amersfoortse courant* (04-06-1896), p. 2. ⁸⁰ *Utrechts Nieuwsblad* (13-07-1897), p. 3. ⁸¹ *Amersfoortse courant* (06-12-1897), p. 2. ⁸² *De Eemlander* (29-05-1928), p. 3.

← De ontwerpinzending voor de prijsvraag voor een Kei-monument van Hendrik werd vernietigend bekritiseerd in *De Eemlander* als een 'pompeuze fontein en een groteske sierlantaarn!'

Ontwerptekening voor het Kei-monument, H.F. Hartogh Heys van Zouteveen, ca. 1897.
Bron: MF1003-043.

De uitspanning annex theepaviljoen lag op de Snoekheuvel. Vandaar kon de gegoede burgerij genieten van

het uitzicht en het omringende wandelpark.

Foto uitspanning 't Stort, gedat. ca. 1899-1904. Bron: AE 04859.

Gezien voorgaande recensie was men niet van zijn inzending gecharmeerd. De inzending van architect W. van Schaik werd als beste benoemd, waarmee een prijs van f 20 werd uitgekeerd.⁸³ Omdat de openstelling van Dool-om-Berg als wandelpark niet stand hield, werd de kei uiteindelijk in mei 1903 opgegraven en aan het voormalig Plantsoen-West oftewel de huidige Stadsring geplaatst. In 1932 werd de kei opnieuw verplaatst naar Plantsoen-Zuid, waar deze nu nog staat.

Rond 1899 laat August ter compensatie Snoekheuvel inrichten als wandelplaats. Hij had

tenslotte al de nodige publiciteit over een publiekspark verkondigd. Tussen 1899 en 1904 wordt het terrein als wandelplaats met uitspanning gebruikt. August had dertien jaar eerder op deel van het terrein een schietbaan laten aanleggen die hij als commandant van de schutterij had geschonken aan de gemeente Amersfoort.⁸⁴ Tien jaar later was het terrein gebruikt als stortplaats voor het vrijgekomen zand van de aanleg van het

⁸³ *Nieuwe Amersfoortsche Courant* (29-01-1898), p. 2.

⁸⁴ AE, 002.1, akte 3469 (december 1886).

Een van de aangelegde lanen in het wandelpark Snoekheuvel (genaamd 't Stort).

Foto de Torenlaan, gedat. ca. 1900-1904.
Bron: AE 04860.

spoorwegemplacement en stond zodoende bekend als 't Stort of de Schietheuvel. Onbekend is of Hendrik ook voor dit nieuwe park een ontwerp heeft gemaakt. Het opengestelde park had fraaie bomenlanen, sparrenbossen en andere beplantingen. Er lagen drie tennisbanen in het park, één cementen tennisbaan in de lager gelegen schietbaan, genaamd 'de kuul', en twee vlak naast het theehuis op het hogere deel.⁸⁵ Voor de inrichting van het park zal hij zeker de kennis van Hendrik nodig hebben gehad. Tot nu toe zijn deze gegevens nog niet achterhaald.

Een nieuwe fase

Op 30 mei 1902 werden de twee voormalige landgoederen Snoekheuvel en Dool-om-Bergh opmerkelijk genoeg door August als bouwterrein ver-

kocht. Dool-om-Bergh was in 13 percelen en Snoekheuvel in 17 bouwpercelen opgedeeld. De aanprijzing luidde; 'Op het terrein bevindt zich een kunstmatig aangelegde doolhof met verhooging van waar men zeer schoone vergezichten kan genieten. Het is bijzonder geschikt voor een uitspanning. 'De Snoekheuvel' met bijbehorende gebouwen en landerijen, twee woningen met grond, een boerderijtje met bouwland, (...) en het daarbij gelegen verhoogde terrein genaamd "Het Stort" met daarop aangelegde sparrebosschen en andere beplantingen, te samen groot ruim 12 hectare. Alles aaneengelegen aan de Gasthuislaan tusschen Amersfoort-Kesteren. Het verhoogde

⁸⁵ 'Stad in beweging', *Amersfoortse Courant* (18 januari 1984), ongepag.

Gerealiseerd tuinontwerp in 'Oud Nederlandschen stijl' voor de museumtuin Flehite, aan de Breestraat 80-82. De inrichtingskosten waren door August en

Johanna TvH aan het museum geschonken tijdens de bestuursvergadering van 9 april 1896.

Ontwerptekening museumtuin Flehite, door H.F. Hartogh Heys van Zouteveen, 1896. Bron: MF 1003-539.

terrein is bijzonder geschikt voor uitspanning, geneeskundige inrichting of dergelijke.⁸⁶ Er werd vijf maal geadverteerd in de plaatselijke kranten om de verkoop aan te moedigen, die uiteindelijk totaal f 22020 opbracht.⁸⁷

De onverwachte verkoop van Snoekheuvel en Dool-om-Bergh hield verband met het vertrek van de vier zonen van August in september 1902, waardoor zodoende een startkapitaal voor de kinderen vrij kwam.⁸⁸ Hendrik was vanaf 1 april 1900 les gaan geven in Wageningen en maakte vermoedelijk geen gebruik meer van de kantoorruimte op Randenbroek. Huize Randenbroek zal

te groot en te stil zijn geworden voor August en zijn echtgenote Johanna.

Op 29 juni 1903 kocht August van W.A. Croockewit, oud voorzitter van Flehite en gemeenteraadslid, voor f 26000 een herenhuis met tuin genaamd 'Villa Para' (later Maison Härtel, nu bekend als Brasserie Royal Kroonenburg). August was ook eigenaar van landgoed Vinkenhoef aan de Amersfoortseweg 30. Om het aankoopbedrag voor villa Para vrij te maken verkocht hij Vinkenhoef op dezelfde dag (29 juni 1903) voor f 38000 aan J.K. Knottenbelt die er een modelboerderij stichtte.⁸⁹ Randenbroek werd tot 1921 verhuurd,

⁸⁶ *De Eembode* (24-05-1902), p. 5. ⁸⁷ *Amersfoortse Courant* (31-05-1902), p. 1. ⁸⁸ AE Bevolkingskaart 701. ⁸⁹ AE, inv.nr AT051001, aktenr. 1185. Het landgoed bestond uit de ver-

kochte percelen Sectie C 79, 80, 81, 572-575, 599 te Amersfoort en Sectie A148-151, 156, 158, 1036, 1297-1305 en 1308 te Hoogland.

→ Niet uitgevoerd Wegenplan voor het villapark Bergkwartier te Amersfoort, door H.F. Hartogh Heys van Zouteveen, 1898.

Bron: WUR Spec. Coll. 01.036a.01.

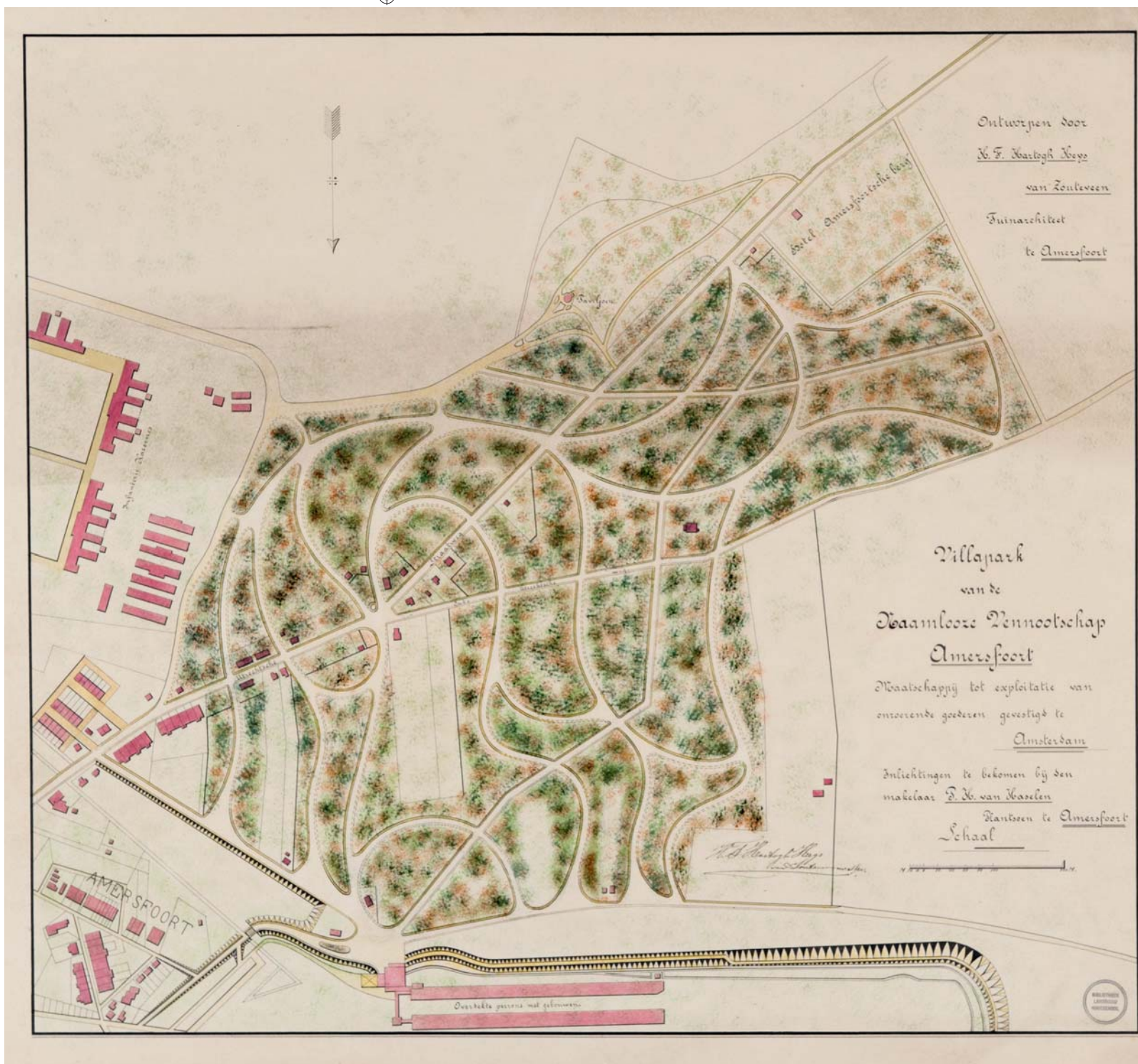
waarna de familie Vrijdag, familieverwanten die het landgoed sinds 1917 huurden, in eigendom overnamen.⁹⁰ Villa Para lag aan de Soesterweg 2 (thans bekend als Snouckaertlaan 30).⁹¹ Deze riante villa was in 1900 gebouwd in opdracht van burgemeester Jhr. Mr. F.A.J. Van Asch van Wijck door architect H. Kroes.⁹² Deze pas gebouwde villa zal comfortabeler zijn geweest nu hun kinderen uithuizig waren geworden. August en zijn echtgenote hebben tot aan hun dood in deze villa gewoond.⁹³

Docent aan de tuinbouwschool Wageningen

In maart 1897 solliciteerde Hendrik 'ontmoedigd door de toen in Nederland heerscheden misstanden in het vak' naar de functie voor leraar in tuinbouw-architectuur aan de tuinbouwschool van Wageningen. De bekende tuinarchitect Leonard Anthony Springer (1855-1940) werd in eerste instantie gekozen om zijn 'langdurige en veelzijdige ervaring'.⁹⁴

Het ontwerpwerk van Hendrik trok wel de aandacht. In 1899 toonde een overzichtstentoonstelling in de vitrine van Slothouwer's Boek- en Kunsthandel verscheidene ontwerpen van Hendrik, waaronder het ontwerp voor het villapark Bergkwartier uit 1898 dat als 'zeer fraai' werd omschreven en een ontwerp voor de bloemisterij van een groot buiten 'gelijk men die in Duitsland en België veel-, in ons land nog wel niet heeft'.⁹⁵

⁹⁰ Oldenburger 2010 (zie noot 38), p. 42. ⁹¹ AE, inv.nr. AT051001 aktenr. 1186, Sectie D10730 en 10740. ⁹² R. Bijen, *Historiserende Stijltoepassingen in de Amersfoortse architectuur van W.H. Kam (1844-1925) en H. Kroes (1864-1952)*, Universiteit Utrecht 1995, pp. 100-101. ⁹³ AE, Adressenboek 1914 fiche 2. ⁹⁴ J. van der Haar, *Van School naar hogeschool, 1873-1945. De geschiedenis van de landbouwuniversiteit Wageningen*, Wageningen 1993 en Moes 2002 (zie noot 6), Noot 178 p. 102 en 178. ⁹⁵ *Amersfoortsche Courant* (31-10-1898), p. 2.

Ondanks deze lovende woorden had Hendrik besloten zijn eigen praktijk te vervullen voor een functie als leraar aan de Hogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool (later genaamd de Rijks Landbouw Hogeschool) van Wageningen. Als een jaar later de onderwijsfunctie weer beschikbaar komt besluit Hendrik wederom te solliciteren. Hij werd hiertoe gedreven door de door hem ondervonden 'deceptie in de uitoefening van de praktijk' en niet door een gebrek aan werk of opdrachten.⁹⁶ Ditmaal werd hij op aanbeveling van Springer als docent aangenomen. Op 1 april 1900 werd Van Zouteveen benoemd tot leraar Tuinkunst te Wageningen.⁹⁷

In 1935, als Hendrik vijfenzeestig jaar wordt, gaat hij met pensioen. Lang heeft hij niet van deze periode kunnen genieten. Op 23 maart 1943 overleed Hendrik François Hartogh Heys van Zouteveen in Wageningen op tweeënzeventigjarige leeftijd. Hendrik was een bescheiden mens, 'hij was er de man niet naar, om voor zichzelf reclame te maken'.⁹⁸

Nabeschouwing

Hendrik hanteerde een duidelijke marketingcampagne voor zijn ontwerppraktijk. De prestigieuze kantoorlocatie op Huize Randenbroek, de 'belangeloze' werkzaamheden voor de Amersfoortse begraafplaats en de spraakmakende restauratie en openstelling van landgoed 'Dool-om-Bergh' waren een gerichte strategie om bekendheid te genereren voor zijn werkzaamheden. De directe betrokkenheid van zijn oom August is hierin evident. August was vertrouwd met de commerciële werking van publiciteit. De vele persberichten betreffende zijn politieke ambities getuigen hier-

van.⁹⁹ Opvallend in deze publicaties is het feit dat Hendrik op de achtergrond bleef en publieke discussie vermeed. De monumentenzorginstanties van August waren enerzijds een bij de tijd passende fenomeen, maar dienden ook zijn speculatief belang. De inzet van zijn creatieve neef was daarin zeker bepalend. Vermoedelijk is dit ook bepalend geweest voor Hendriks keuze om in het onderwijs te gaan werken.

Een ander opvallend gegeven is dat Hendrik in eerste instantie de natuurwetenschappen bestudeerde. Hiermee trad hij in de voetsporen van zijn vader Hermanus die aanvankelijk ook zijn eerste studiekeuze had laten bepalen door zijn vader. Hendriks vader had een zeer sterke persoonlijkheid. Pas na zijn dood wist Hendrik zich daaraan te onttrekken en kon nadien zijn 'eigen' richting bepalen. Dat uiteindelijk zijn oom August, wellicht met de beste bedoelingen, Hendrik mogelijk te sterk beïnvloedde, zal mede de reden zijn geweest voor een verdere loopbaan in het onderwijs. Hoogst waarschijnlijk was het voor Hendrik frustrerend voornamelijk opdrachten voor zijn oom te vervullen. Uiteindelijk zal dat zijn zelfstandigheid en zakelijke ontwikkeling in de weg hebben gestaan. In het onderwijs kon hij zijn eigen koers varen en een eigen beleid uitstippelen. Het onderwijs was namelijk nog niet vormgegeven en was nog in een pioniersfase. Zijn voorganger Springer was destijds de eerste Wageningse leraar tuinkunst en had slechts drie jaar les gegeven, waardoor het lesprogramma nauwelijks was uitgewerkt.¹⁰⁰ Zijn Belgische scholing en de onderwijsmethodiek van zijn leermeester Fuchs zal, zoals Hendrik zelf aangaf, de grondslagen hebben gegeven waarop hij het onderwijspro-

gramma verder heeft kunnen vormgeven. Dat hij daarmee alsnog ook in zijn vaders voetsporen trad, die ook in het onderwijs betrokken was geweest, zal vermoedelijk niet zijn intentie zijn geweest.

Nader onderzoek

Bovenstaande schetst slechts ten dele de basis die in Amersfoort is gelegd. Enkele interessante projecten zijn in dit artikel niet toegelicht, maar worden in een vervolgonderzoek in een breder verband onderzocht. Zo zijn Hendriks stedenbouwkundige ambities een belangrijke gegeven waarmee hij het vakgebied verder tot ontwikkeling wist te brengen. Zijn publicaties en pleidooien getuigen hiervan. Een interessant aspect hierin is hoe de visie en nalatenschap van tuinarchitect Hartogh Heys van Zouteveen haar weerslag heeft gekregen op zijn leerlingen en hoe hij het onderwijsprogramma daarop heeft ingevuld. Een en ander krijgt dan ook een vervolg in een door de auteur gestart promotieonderzoek. In dit onderzoek zal de betekenis van zijn nalatenschap voor de ontwikkeling van de tuin- en landschapsarchitectuur binnen de vroeg twintigste-eeuwse stedenbouwkundige ontwerp vraagstukken nader bestudeerd worden.

AE	Archief Eemland
MF	Museum Flehite
DA	Drents archief
DKOR	Dienst van het Kadaster en Openbaar Registers te Utrecht
GAD	Gemeente Archief Delft
GGA	Gemeente Archief Amersfoort
GAV	Gemeente Archief Vliссingen
GAW	Gemeente Archief Wageningen
HHvZ	Hartogh Heys van Zouteveen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
SCWUR	Speciale Collecties Wageningen Universiteit Research
SAV	Stadsarchief Vlaardingen
TvH	Tromp van Holst

LITERATUURLIJST

- Andela, J.T.P. *Bijhouwer, Grensverleggend landschapsarchitect*, Rotterdam 2011.
- Anoniem [S. Schrijer], 'Hendrik François Hartogh Heys van Zouteveen', *Amersfoortse parken en de smaak van de 19^e eeuw, Amersfoortse Pocket 2* (13) sept. 2010, p. 34.
- Bijen, R., *Historiserende Stijltoepassingen in de Amersfoortse architectuur van W.H. Kam (1844-1925) en H. Kroes (1864-1952)*, Universiteit Utrecht 1995.
- Cramer, M., 'Amersfoortse tuinarchitectuur rond de eeuwwisseling', J. Brongers, B.G.J. Elias, R.M. Kemperink, *Amersfoortse opstellen, historie archeologie monumentenzorg*, Amersfoort 1989, pp. 128-147.
- Debie, P.H.M., 'Ziehier een kleinen grondslag, waarop gij verder zult kunnen voortarbeiden', de nalatenschap van tuinkunstenaar H.F. Hartogh Heys van Zouteveen (Delft, 13 juli 1870 – Wageningen, 23 maart 1943), Utrecht 2011 (niet openbaar manuscript).
- Duquenne, X., 'Drie Duitse Tuinarchitecten', *Historische Woonsteden en tuinen* 1 (1980) nr. 157, pp. 19-22.
- Elias, B.G.J., *Flehite 1878-2003, Geschiedenis van een Vereniging en een Museum*, Amersfoort 2005.
- Elias, B.G.J., *Utrechtse biografieën. Het Eemland 2, Levensbeschrijvingen van bekende en onbekende Eemlanders*, Utrecht 1999.
- Elias, B.G.J. (red.), e.a., 'Flehite 1878-1978', *Flehite*, (...) 11 (oktober 1979) nr. 3/4, pp. 39-68.
- Haar, J. van der, *Van School naar hogeschool, 1873-1945. De geschiedenis van de landbouwuiversiteit Wageningen*, Wageningen 1993.
- Hamer, D. en W. Meulenkamp, 'De Dolle Jonker, leven en werken van Everard Meyster (1617-1679)', *Spiegel Historisch* 21 (februari 1996) nr. 2, Amersfoort 1987, pp. 54-59.
- Harlez de Deurilin, N. de, *Parcs et jardins historiques de Wallonië*, Namur 2008.
- Hartogh Heys van Zouteveen, H.F., *Tuinaanleg: het een en ander over den aanleg van kleine tuintjes*, Wageningen 1911.
- Hartogh Heys van Zouteveen, H.F., *Het onderwijs in tuinarchitectuur aan de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen*, z.pl. [Wageningen] z.jr. [1915].
- Hartogh Heys van Zouteveen, H.F., *Moet de opleiding van den landschapsarchitect plaats vinden in Delft of in Wageningen*, Wageningen 1928.
- Hummel, H., 'Mr. Dr. Hermanus Hartogh Heys van Zouteveen 1841-1891, Een 'Drentse' darwinist, vrijdenker, bestuurder en publicist', z.pl. z.jr.
- Moes, C.D.H., e.a., L.A. Springer 1855-1940, *Tuinarchitect, Dendroloog*, Rotterdam 2002.
- Nes, K.C. van, H.A.C. Poortman, H. Cleyndert Azn., *Rapport commissie inzake vorming landschap-architecten*, z.pl., z.j. [ca. 1926].
- Oldenburger, C. en J., 'Park Randenbroek van Jacob van Campen tot 2010', *Amersfoortse parken en de smaak van de 19^e eeuw, Amersfoortse Pocket 2* (13) sept. 2010, pp. 29-55.
- Schaper, S.J., 'Het Hof in Bergen', *Tuinkunst* 1 (1995) 23-45, p. 33.
- V.E.L. de Stuers, 'Holland op zijn smalst', *De Gids* 17 (1873), pp. 324-325, in: M. Kuijpers, 'Culturele grondslagen van de Monumentenwet', *KNOB Bulletin* 11(2012) nr. 1, pp. 10-25.
- Veen, C. van der, 'Dool-om-Bergh', *Eigen Haard* (September 1896) nr. 39, pp. 618-621.
- Vorsterman van Oyen, A.A., *Stam- en wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche families*, Groningen 1885-1890.
- Windt, H. van der, *En dan: Wat is natuur nog in dit land? Natuurbescherming in Nederland 1880-1990*, Amsterdam/Meppel 1995.
- Zeven, A.C., *Reproducties van foto's gemaakt – voornamelijk in Wageningen – door Dr. Roelof Nicolaas de Haas, grootvader van Anton Cornelis Zeven*, Wageningen 2010.

⁹⁶ H.F. Hartogh Heys van Zouteveen, *Het onderwijs in tuinarchitectuur aan de Rijks Hogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen*, z.pl. [Wageningen] z.jr. [1915], p. 647.

⁹⁷ *Nieuwe Amersfoortsche Courant* (28-02-1900), p. 2-4 en *De Eembode* (03-03-1900), pp. 2-4. ⁹⁸ *Almanak Wageningesch Studentencorps* 1946, p. 52. (Historische Verzameling

Wageningen UR.). ⁹⁹ Tientallen persberichten over zijn politieke ambities zijn tussen 1887 geplaatst in de lokale kranten tot zijn zéér geambieerde benoeming als lid Provinciale Staten. (*Nieuwe Amersfoortsche Courant* (16-07-1887), p. 3 en *Amersfoortsche Dagblad* (29-05-1919), p. 1. ¹⁰⁰ Debie 2011 (zie noot 7), pp. 23-26.